

Teisės aktualijos

ATSIMINIMAI

Petras Adomavičius

Publikuojamų atsiminimų Autorius, ilgametis Lietuvos Vyriausiojo tribunolo (1928–1940 m.) ir Kauno apygardos teismo (1921–1928 m.) teisėjas, daug pastangų padėjęs kuriant Nepriklausomos Lietuvos valstybės teismų sistemą ir įdiegiant humanistinius teismo proceso principus, aktyviai pasireiškęs tarpukario Lietuvos visuomeniniame gyvenime, dabar, deja, nėra žinomas plačiajai auditorijai. Šie atsiminimai yra labai asmeniški – audringos pirmosios XX a. pusės įvykiai yra fonas, kuriame atpasakojamas turiningas ir dramatiškas vieno žmogaus gyvenimas. Tikimės, skaitytojams bus įdomu iš pirmų lūpų

išgirsti atvirą pasakojimą apie politinius persekiojimus ir krašto rusifikavimo politikos poveiki tautiečio likimui, darbą svetimame krašte, ilgą grįžimą į Tėvynę, įtempo ir kūrybingo darbo metus, okupaciją ir sunkų išėivystės kelią, profesinį užmiršimą ir šeimos tragedijas. Atsiminimų puslapiuose matome Lietuvos patriotą, aktyvų politinių įvykių dalyvį, palaikantį nuolatinius ryšius su Tėvyne, pasinaudojantį kiekviena proga dalyvauti jos kultūriniame dvasiniame gyvenime. Autoriaus kalba lakoniška ir santūri, gal net sausa, bet „tarp eilučių“ matome emocijas, kurias užjaučiame. Tekstas suredaguotas minimaliai – ištaisyta rašyba, patikslinti vietovardžiai, institucijos ir pareigybės (apygardos teismas, taikos teisėjas, akcizo kontrolierius ir kt.) rašomos iš mažosios raidės, pakeistos kai kurios pasenusios žodžių formos (ministeris / ministras) ir pan. Išnašose pateikiamos mūsų pastabos ir komentarai išaiškina šiuolaikiniam skaitytojui kai kurias istorines teises sąvokas ir įvykius, kurie dabar retai minimi literatūroje. Rankraščio dalys, Autoriaus pavadintos „Kultūra Turkestane“, „Turkestano miestai, statyba, tikyba, kalba, užsiėmimas“ čia nepublikuojamos, nes neatitinka žurnalo tematikos. Išimtis padaryta tik informacijai apie Autoriaus artimųjų likimą – tikimės, ji bus naudinga būsiesiems Autoriaus bio-

grafams. Dėkojame Mrs. Maya Laurinaitis Drake (JAV) už malonias suteiktą medžiagą ir leidimą ją paskelbti.

Jevgenij Machovenko

Autobiografija (trumpi atsiminimai)

Gimiau 1879 m. birželio mėn. 27 d. Pataliečių-Gaižiūnų kaime, Vabalninko parapijos, neturtingo ūkininko Benedikto ir Salomėjos (Budriūnaitės) Adomavičių šeimoje. Buvau trečias iš jų septynių vaikų – vieno brolio ir šešių seserų. Pradžios mokslus ėjau Vabalninko tada rusų liaudies mokykloje. Gimnazijoje mokiausi Šiauliuose. Iki penktos klasės mokslui lėšų davė man dėdė, tėvo brolis, Mataušas (Matas) Adomavičius, kuris norėjo, kad būčiau kunigas. Kadangi baigęs penkias klases pareiškiau dėdei, kad neturiu pašaukimo būti kunigu, dėdė toliau mokyti gimnazijoje lėšų nebedavė. Už dalyvavimą 1896–1897 mokslo metais Šaulių gimnazistų katalikų maište prieš priverstinį stačiatikių cerkvėje pamaldų lankymą buvau nubaustas – paliktas antriems metams penktoje klasėje, sukirstas per egzaminus iš istorijos, nors iš visų kitų dalykų egzaminus buvau gerai išlaikęs. Buvau tardomas istorijos mokytojo rusofilo Špakovskio. Matyti, kad jam nepatiko mano atsakymai, duoti per tardymą. Nuo penktos klasės kol pabaigiau gimnaziją mokslui lėšų uždirbdavau duodamas moksleiviams pamokas. Be to, gyvendamas bendrabutyje, iš pradžių pas Doviatus, vėliau pas Bartuševičius, buvau paskirtas vyresniuoju bendrabutyje ir turėjau už tai nemokamai kambarį ir išlaikymą. Buvau atleistas nuo mokesčio už mokslą gimnazijoje kaip neturtingas.

Aukštąjį mokslą ėjau Maskvos universitete. 1907 metais, Švietimo ministerijai leidus, nes dėl 1905 m. revoliucijos vienerius metus Universitetas buvo uždarytas, išlaikiau valstybinius egzaminus ir baigiau Teisų fakultetą. Lėšų mokyti Universitete taip pat uždirbdavau pamokomis. Vasaros metu atvažiuodavau į Lietuvą ir čia per pažįstamus gaudavau pamokų pas vietos dvarininkus, o per žiemą mokslo metu Universitete turėdavau pamokų Maskvoje ir už tai gaudavau nemokamai kambarį ir išlaikymą. Nuo mokesčio už mokslą Universitete buvau atleistas kaip neturtingas.

Studentaudamas nuo 1902 metų priklausiau Maskvos lietuvių studentų slaptai draugijai, kuri privačiuose studentų butuose rengdavo slaptus susirinkimus, kuriuose buvo skaitomi draugijos narių iš anksto parengti referatai politiniais ir kitais liečiančiais Lietuvą klausimais. Vasaros metu per atostogas, kai būdavau Lietuvoje, lankydavau lietuvių gegužines Aleksandrijos dvare, netoli Šiaulių, ir kitose vietose. Čia vykdavo slapti lietuvių susirinkimai ir gaudavome slaptai atgabentos literatūros lietuvių kalba. 1905 metais per revoliuciją buvau Maskvoje iki gruodžio mėn. Universitetas valdžios pavedimu buvo uždarytas. Lankiau studentų ir darbininkų mitingus įvairiose vietose ir dalyvavau studentų demonstracijose. Per žuvusio socialdemokrato Baumano laidotuves demonstracijoje man teko nukentėti¹. Rusų slaptos policijos agentų buvau sulaikytas Tverskaja bulvare ir sumuštas. Nepažįstamas rusų karininkas mane išgelbėjo. Jis paėmė mane ir vežiku nuvežė į tada Maskvoje garsiąją Filipovo

¹ 1905 m. spalio 18 d. nužudyto socialdemokratų veikėjo N. E. Baumano laidotuvės vyko spalio 20 d. kaip didžiulė antivyriausybė manifestacija, kurios metu būta neramumų ir susidūrimų su policija [J. M.].

kavinę Tverskaje gatvėje, kur išbuvau iki 12 val. nakties, o vėliau nuvežė į tą gatvę, kur tada gyvenau. Gruodžio mėn. buvau priverstas palikti Maskvą, nes buvau sekamas slaptosios policijos. Tada gyvenau Maskvoje Sodo gatvėje priešais teatrą „Akvarium“. Tas namas, kur turėjau išsinuomojęs kambariuką, keletą kartų buvo apšaudytas². Greit negalėjau išvažiuoti iš Maskvos dėl pinigų stygiaus. Mano laimei 1905 m. gruodžio mėn. atvažiavo į Maskvą savo reikalais mano būsimos žmonos tėvas Dimitrius Vigilianskis, aplankęs mane pasiūlė važiuoti pas juos į Ivanovo Voznesenską. Su juo, jo žmona ir dukterimi Elena buvau pažįstamas jau porą metų. Su jais mane supažindino studentas Liudas Volodka, mano kolega dar iš Šiaulių gimnazijos laikų. Jis studentaudamas gyveno Maskvoje pas tą patį šeimnininką, pas kurį gyveno Elena Vigilianskaitė su motina. Vigilianskaitė lankė konservatoriją, o jos tėvas dažnai per šventes atvažiudavo pas ją į Maskvą iš Ivanovo Voznesensko, kur jis tada gyveno ir turėjo tarnybą. Ivanovo-Voznesenske pas Vigilianskius gyvenau iki 1906 m. gegužės. Čia susižiedavau su Elena Vigilianskaite, vestuvės įvyko tą pačių metų balandžio 9 d. Kostromoje. 1907 m. sausio mėn. Ivanovo-Voznesenske gimė sūnus Vladas. Po to, kai atsidarė Universitetas, aš greit išvažiavau į Maskvą tęsti studijų. Universitetą baigiau 1907 metais gegužę. Mano žmona Elena pasiliko Ivanovo-Voznesenske, nes tenai ji mokė groti pianinu, turėjo savo studiją. Ji dažnai atvažiudavo pas mane į Maskvą

² 1905 m. gruodžio 7–18 d. Maskvoje vyko masiniai ginkluoti sukilėlių ir vyriausybinių pajėgų susirėmimai. Greta policijos ir žandarmerijos plačiai naudojant kariuomenės padalinius ir artileriją, neišsamiais duomenimis, žuvo 1059 civilių [J. M.].

ir materialiai padėdavo man. Tais pačiais metais buvau pašauktas kariuomenės aspirantu (volnoopredeliajuščijsia)³, bet Panevėžyje daktarų komisijai patikrinus sveikatą buvau atleistas nuo kariuomenės. 1908 m. padaviau prašymą Vilniaus teismo rūmams, kad priimtų mane teismo kandidatu⁴ prie kurio nors apygardos teismo Vilniaus apygardoje⁵. Taip pat pada-

³ Rus. *вольнопределяющийся*, pažodžiui „laisvai apsisprendžiantysis“ – tam tikrą mokslo cenzą atitinkantis asmuo, savanoriškai įstojęs į karo tarnybą nelaukdamas šaukimo bendra tvarka. Buvo laikomas eiliniu kariu, bet naudojosi tam tikromis lengvatomis (trumpesnis tarnybos terminas, atleidžiama nuo ūkio darbų ir kt.) bei turėjo teisę laikyti egzaminus pirmajam karininko laipsniui gauti (ši laipsnį kasmet gaudavo 1,2–1,5 tūkst. tokių asmenų. Ši priemonė leisdavo gerokai papildyti atsargos karininkų korpusą) [J. M.].

⁴ Rus. *кандидат на должность по судебному ведомству* – valstybės tarnautojas, turintis aukštąjį teisės išsilavinimą, besirengiantis savarankiškam praktiniam darbui teisme ar prokuratūroje. Teismo kandidatai privalėjo lankyti teismo posėdžius, susipažinti su teismo archyvais, skaityti reikiamą literatūrą, vykdyti įvairius tarnybinius pavedimus ir talkinti etatiniams teismo darbuotojams. Dažniausiai jie dirbo teismo sekretoriaus ar sekretoriaus padėjėjo darbu, bet, stokojant kvalifikuoto personalo, būdavo skiriami atlikti teismo tarytojų ar advokatų funkcijas. Atidirbęs 1,5 metų jaunesnioju kandidatu ir išlaikęs atitinkamą egzaminą asmuo tapdavo vyresnioju kandidatu, kuriuo privalėjo dirbti ir mokyti dar 1,5 metų prieš paskiriant į etatinę vietą. Tačiau ši stadija galėjo gerokai užtrukti, jei nebuvo laisvo etato. Iš tolesnio P. Adomavičiaus pasakojimo matome, kad praktika gerokai skyrėsi nuo įstatymų nustatytos tvarkos, ir jis realiai ėjo ir teisėjo darbą ir net su atitinkamu atlyginimu [J. M.].

⁵ Tuomet Rusijos imperijoje veikė taikos teismai ir bendrieji (dar vadinami karūnos) teismai. Taikos teismas buvo kiekvienoje apskrityje, jos teritorija buvo padalyta į kelias nuovadas. Kiekvienoje nuovadoje buvo vienas taikos teisėjas, vienasmeniškai supaprastinto teismo proceso tvarka nagrinėjęs smulkius civilinius ginčus (iki 500 rublių) ir kai kurias baudžiamąsias bylas. Apskrityse taikos teisėjai buvo renkami žemės susirinkimų, sostinėse – miesto dūmų, ir tvirtinami Senato Pirmojo departamento. Pabaltijo gubernijose, Šiaurės Kaukaze ir Užkaukazėje taikos teisėjai buvo tiesiog skiriami teisingumo ministru. Lenkijoje jų apskritai nebuvo. Taikos teisėjų darbą prižiūrėjo teisingumo ministras, Teismo rūmai ir Senato kasacinis departamentas.

viau prašymą Vilniaus apygardos akcizo rinkliavų vedėjui, kad paskirtų mane kur nors akcizo jaunesniuolu kontrolieriumi. Tačiau mano prašymai buvo atmesti, nes lietuviai katalikai tada Lietuvoje jokios valdiškos tarnybos negalėjo gauti. Tada padaviau prašymą Kostromos apygardos teismo pirmininkui paskirti mane to teismo kandidatu. Šis mano prašymas buvo patenkintas. 1908 m. kovo 26 d. Maskvos teismo rūmų pirmininko įsakymu buvau paskirtas jaunesniuolu teismo kandidatu prie Kostromos apygardos teismo. Nuo 1908 m. gegužės 8 d. buvau komandiruotas praktikantu į to teismo Antrąjį baudžiamąjį skyrių. Tų pačių 1908 metų birželio 26 d. Kostromos apygardos teismo visuotinio susirinkimo nutarimu buvau komandiruotas Pirmosios nuovados Kostromos apskrities teismo tardytojui pagalbon, o nuo liepos 2 d. – pagalbėti Pirmosios nuovados Nerechtos apskrities Kostromos gubernijos teismo tardytojui. 1909 m. vasario 18 d. pagal mano prašymą Vladimiro gubernijos akcizo rinkliavų vedėjo nutarimu buvau paskirtas etatiniu akcizo jaunesniuolu kontrolieriumi Antrosios nuovados Ketvirtosios apygardos Vladimiro gubernijos

Nuovados taikos teisėjo byloms apeliacinė instancija buvo tos apskrities taikos teisėjų suvažiavimas. Karūnos teismo rūšys buvo apygardos teismas (pirmoji instancija byloms, kurių negalėjo spręsti taikos teismas) ir teismo rūmai (pirmoji instancija politinių nusikaltimų ir pareigūnų iki penktosios tarnybinės klasės (rango) padarytų tarnybinių nusikaltimų byloms spręsti bei apeliacinė instancija apygardos teismo sprendimams). Kiekvienoje gubernijoje veikė nuo vieno iki trijų apygardos teismų. Teismo rūmai buvo vieni kelioms gubernijoms. Sunkiųjų nusikaltimų byloms spręsti apygardos teismas susirinkdavo kaip prisiekusiųjų teismas. Valdančiojo Senato kasaciniai departamentai (Baudžiamasis ir Civilinis) buvo aukščiausiasis ir kasacinis teismas, taip pat pirmoji instancija pareigūnų nuo penktosios tarnybinės klasės (rango) padarytų tarnybinių nusikaltimų byloms spręsti. Prokurorai, teismo antstoliai ir tardytojai veikė prie apygardos teismo ir teismo rūmų [J. M.].

akcizo įstaigos su gyvenamąja vieta apskrities mieste Šuja. Kadangi man labai nepatiko akcizininko darbas, tai atsižvelgiant į mano prašymą 1909 m. balandžio 11 d. buvau vėl paskirtas teismo kandidatu prie Kostromos apygardos teismo ir komandiruotas į Civilinį skyrių be atlyginimo. Tų pačių metų rugsėjo 30 d. buvau paskirtas Pirmojo baudžiamojo skyriaus teismo sekretoriaus padėjėju su atlyginimu. 1910 m. sausio 5 d. išlaikęs egzaminą tapau vyresniuolu kandidatu. Po to aš ėjau vakantines teisėjo arba tardytojo pareigas, atlyginimą, gaudavau teisėjo ar tardytojo, Kostromoje ir kituose apskrities miestuose. 1910 m. rugsėjį Kostromoje gimė dukra Veronika (buvusi Kauno valstybės teatro baletos artistė. 1950 m. rugpjūtį mirė Amerikoje Vorčesterio mieste). 1911 m. gegužę man buvo paskirtas nuolatinis etatinio vyresniojo teismo kandidato atlyginimas 900 rub. per metus, arba 75 rub. per mėnesį.

1911 metais, kai ėjau Kostromos gubernijos Varnavino miesto teisėjo pareigas, vasarą gavau per Kostromos apygardos teismo pirmininką teisingumo ministro telegramą: pasiūlyta eiti taikos teisėjo tarnybą Irkutsko teismo rūmų srityje. Atsisakiau, nes nebuvo nurodytas miestas, kur būsiu teisėju. Po kiek laiko vėl buvo pasiūlyta taikos teisėjo vieta Semirečensko srityje (dabar Kazachstanas) Barnaulo apygardos teismo apygardoje. Ir šio pasiūlymo atsisakiau. Pagaliau, kai vėl per kiek laiko buvo pasiūlyta Turkestane⁶ Fer-

⁶ Turkestanas (oficialus pavadinimas nuo 1886 m. – Turkestanas kraštas) – teritorija Rusijos imperijos sudėtyje, prijungta 1839–1887 m. karo žygių metu. Buvo valdoma imperatoriaus skiriamu generolo gubernatoriaus, susidėjo iš penkių sričių ir autonominių Bucharos emirato ir Chivos chanato. Ferganos sritis, kurioje tarnavo publikuojamą atsiminimų autorius, – buvusio Kokando chanato teritorija, užkariaujant kurią pasižy-

ganoje (dabar Tadžikistanas ir Uzbekistanas) 2-sios nuovados Ošo apskrities taikos teisėjo tarnyba, sutikau ir 1912 m. vasario 13 d. buvau paskirtas Ošo apskrities Novo-Margelano apygardos teismo 2-sios nuovados taikos teisėju kartu ir eiti teismo tardytojo pareigas. Šitas pareigas pradėjau eiti 1912 m. liepos 6 d. Nuo 1912 m. vasario, kai buvau atleistas iš teisėjo pareigų Varnavine (Kostromos gubernija), gavau pasiūlymą tuojau vykti į Turkestaną į naują paskyrimo vietą. Nenorėjau važiuoti ir prašiau duoti laiko susitvarkyti šeimos reikalus ir išrūpinti kelionei pinigų. Per tą laiką buvau atvažiavęs į Lietuvą; aplankiau tėviškę ir gimines. Buvau ir Šiauliuose, kur dalyvavau Lietuvių gegužinėje, ir Vilniuje, kur aplankiau pažįstamus ir buvau Lietuvių mokslo draugijos susirinkime. Į Turkestaną atvažiavau tiktai tų pačių metų liepą. 1913 m. gruodžio 12 d. Oše buvau paskirtas teismo tardytoju prie Skobeleva (anksčiau Novo-Margelano) apygardos teismo. Šias pareigas ėjau iki 1920 metų.

Turkestane tarnyba buvo gana sunki, nors atlyginimas buvo didesnis negu Rusijos centre. Miestas Oš Ferganoje, kur buvau taikos teisėju, eidamas ir teismo tardytojo pareigas, nedidelis, pietryčių Vidurinės Azijos dalyje, netoli Kinijos sienos, kalnuose, apie 3 tūkst. metrų nuo jūros paviršaus. Miestą juosia kalnai, kurių viršūnės dengia amžinas sniegas. Ošo apskrities antroji nuovada labai didelė. Be Ferganos srities dalies, į ją įėjo taip pat dideli Pamiro ir Altajaus kraštų plotai. Čia nuolat siausdavo banditų-plėšikų gaujos (basmačiai), labai daug būdavo įvairių

plėšimų ir žmogžudysčių. Atlikti lavonų skrodimą reikėdavo važiuoti keletą šimtų kilometrų. Dažniausiai raiti vykdavome, nes per kalnus nebuvo kelių automobiliais ir vežimais važiuoti. Per upes persikeldavome kupranugariais, nes dėl stiprios vandens srovės arkliai neišlaikydavo. Turėjau nuosavą arklį, vietinės veislės. Čia vietiniai arkliai mokėdavo laiptoti po kalnus. Kartais lavonas būdavo rastas kur nors kalnuose neprieinamose vietose, labai toli nuo susisiekimo kelio. Tada vietos policija atveždavo lavoną arčiau, kad būtų galima prieiti. Vykdavau su apskrities gydytoju. Mus lydėdavo policijos nuovados viršininkas ir keletas vietos policininkų (džigitų), nes būdavo užpuolimų. Be to, vietos gyventojai (čiabuviai) neleisdavo skrosti lavonų, nes to neleido jų tikyba. Kartais prisieidavo nakvoti klajoklių kirgizų palapinėse (jurtose) stepėse ar kalnuose.

Kai buvau paskirtas teismo tardytoju svarbesnėms byloms Ferganos srityje, gyvenau didesniame mieste Skobeleve. Iš čia dažnai tarnybos reikalais prirėkdavo važiuoti į Ferganos srities apskričių miestus: Kokandą, Ardižaną, Namanganą ir kitus. Važiudavau traukiniais arba autobusais⁷. Privačiuose geležinkeliuose turėdavau nemokamą pirmosios klasės bilietą. Kelionėje užtrukdavau savaitę ir daugiau. Apsistodavau viešbučiuose, o kartais ir pas vietos taikos teisėjus ar pažįstamus. Gaudavau valdiškų kelionpinigių ir dienpinigių.

Nors teismo tardytojo pareigos susisiekimo atžvilgiu ir buvo geresnės negu nuovados taikos teisėjo, bet nebuvo savaran-

mėjo generolas M. D. Skobelevas (1843–1882), tapęs pirmuoju Ferganos srities kariniu gubernatoriumi. Miestas Fergana 1910–1924 m. buvo vadinamas Skobeleva miestu [J. M.]

⁷ Taip rankraštyje. Iš tikrųjų autobusų tuomet dar nebuvo. Net miestuose sostinėse – Maskvoje, Peterburge (Leningrade) jie pasirodė tik trečiajame XX a. dešimtmetyje, o tolimas provincijas pasiekė tik po Antrojo pasaulinio karo [J. M.]

kiškas, priklausiau nuo prokuroro, kuris paskirdavo man didesnes bylas ir prižiūrėdavo tardymą. Kartais turėdavau nemalonomų. Pavyzdžiui, turėjau tardomąją bylą, kurioje buvo traukiami atsakomybės vietos gyventojai uzbekai, kirgizai, turkmėnai, tadžikai už tai, kad 1915 metais paskelbus mobilizaciją atsisakė stoti kariuomenėn ir vykti į frontą kariauti su vokiečiais.

Skobelevo apygardos teismo prokuroras Zagorskis peržiūrėjęs šioje byloje mano atliktą tardymą, kurį visą laiką taip pat prižiūrėjo prokuroro padėjėjas Abojimovas, labai mane išbarė, daužė lazda grindis, rėkė ant manęs, sakydamas, kad šališkai vedžiau tardymą, kad esu separatistas ir mane pašalins iš tarnybos. Prokuroras tvirtino, kad masinis atsisakymas stoti kariuomenėn yra vietos gyventojų sukilimas, sąmokslas prieš valdžią ir noras atsiskirti nuo Rusijos, kad Turkestano čia buviai, kaip ir lietuviai ar lenkai, visi yra separatistai. Tas prokuroras buvo šlubis, be lazdos negalėjo vaikščioti. Anksčiau jis buvo prokuroro padėjėju Varšuvoje. Politiniais sumetimais buvo lenkų patriotų peršautas. Pasveikęs, buvo perkeltas į Turkestaną ir paskirtas Skobelevo apygardos teismo prokuroru.

Atlikdamas tardymą neradau faktų, kad čia būtų vietos gyventojų sukilimas ir noras atsiskirti nuo Rusijos, kaip yra numatyta Baudžiamojo statuto tada galiojančiais straipsniais: tai buvo atsisakymas vykdyti teisėtą valdžios įsakymą. Ar tas valdžios įsakymas buvo teisėtas, kitas klausimas, nes iki 1914 m. vietos gyventojų Turkestane neimdavo kariuomenėn. Baigtą tardymo medžiagą nusiuntus teismo rūmams Taškente, už tą tardymą man buvo skirtas Šv. Onos antrojo laipsnio ordinas. Vadinasi, tardymas buvo atliktas gerai pagal

galiojančius Baudžiamojo statuto straipsnius. Prokuroro padėjėjas Abojimovas, prižiūrėjęs tą tardymą, gavo aukščiausiąjį pagyrimą⁸.

Prokuroras Zagorskis padarė man dar vieną nemalonumą. Prie Kerenskio valdžios buvo įsteigtas apygardos teismo administracinis skyrius. Skobeleva apygardos teismas visuotiniame susirinkime išrinko mane to skyriaus teisėju ir pristatė teismo rūmams skirti mano kandidatūrą. Bet prokuroras Zagorskis užprotestavo ir aš nebuvau paskirtas.

Turkestano kraštas, užkariautas generolo Skobeleva, kuriam Taškente yra pastatytas paminklas, buvo rusų okupuotas ir prijungtas prie Rusijos. Visą laiką čia buvo daug rusų kariuomenės. Valdžia čia buvo karinė-civilinė. Gubernatorius buvo kariškis – generolas. Visi Vidaus reikalų ministerijos valdininkai, policija, gydytojai ir kiti tos ministerijos tarnautojai buvo kariškiai. Teismai, būtent: teismo tardytojai, taikos teisėjai, apygardos teismo ir teismo rūmų teisėjai buvo civilinės valdžios – Teisingumo ministerijos – žinioje. Valsčių administracija, būtent valsčiaus teismai, valsčiaus viršaitis, žemesnieji policininkai (uriadnikai džigitai) buvo skiriami iš vietos gyventojų. Vietos policijos kratos ir valsčių teismų sprendimai buvo rašomi vietos kalba su vertimu į rusų kalbą. Čiabuviai neturėjo savo rašytinių įstatymų. Veikė papročiai. Uzbekų, tadžikų veikė paprotys, vadinamas šariatas, o kirgizų – adatas. Prie teismų, tardytojų ir kitų valdiškų įstaigų buvo valdiški vertėjai su valdiškų atlyginimu.

⁸ „Aukščiausiasis Jo Didenybės Imperatoriaus pagyrimas“ Rusijoje buvo apdovanojimo rūšis. Pagyrimo tekstas buvo publikuojamas spaudoje. Pagyrimo paskelbimas sumažindavo darbo stažą, reikiamą tolesniam tarnybiniam laipsniui arba ordinui gauti [J. M.].

...

Turkestaną bolševikai užėmė tikrai 1921 m. pradžioje. Iki to laiko, nors jau buvo sumuštos Denikino ir Kolčako baltosios armijos, Turkestane gana ilgai vyko partizaninis karas. Vietos gyventojai kariavo su bolševikais. Daug man teko su šeima išgyventi Turkestane per tą laiką iki sugrįžau į Lietuvą. Bolševikams perėmus čia valdžią, tuojau buvo likviduoti teismai. Prokuroras ir keletas teisėjų buvo sušaudyti, o kiti, tarp jų ir aš, areštuoti. Po kiek laiko buvau paleistas ir mobilizuotas eiti liaudies teisėjo pareigas, vėliau – tardytojo pareigas. Grįžti į Lietuvą buvo labai sunku. 1921 metais pasibaigus partizaniniam karui, pareiškiau vietos bolševikų valdžiai, kad esu Lietuvos pilietis, karo metu buvau ištremtas iš Lietuvos į Turkestaną ir čia gavau tarnybą. Tam įrodyti pristačiau savo rusišką pasą, kur buvo užregistruota, kad 1915 m. buvau Vilniuje. Dar pristačiau Vilniaus lietuvių mokslo draugijos nario mokesčio pakvitavimo kortelę, kur pažymėta, kad 1915 m. mano sumokėta nario mokesčio 15 rublių. Iš tikrųjų taip buvo. Gyvendamas Turkestane susirgau sunkia maliarija. Buvo padarytas gydytojų tyrimas ir atrasta, kad mano kraujas užkrėstas maliarijos mikrobais, pažeistos kepenys ir tulžis ir kad man būtinai reikia pakeisti klimatą. Gavau keturis mėnesius atostogų ir tada buvau atvažiavęs į Lietuvą, kur dar ne visur buvo vokiečių okupacija. Tada buvau Vilniuje, kur ir buvau užregistruotas mano pasas. Šių dokumentiškų įrodymų užteko, kad būčiau pripažintas karo tremtiniu. Bolševikų valdžia Ferganoje, būtent Skobelevio miesto vykdomasis komitetas, išdavė man tremtinio liudijimą, ir 1921 m. rugpjūčio 15 d. išvažiavau su šeima iš Turkestano. Kelionė truko tris mėnesius.

Į Lietuvą atvažiavau tikrai lapkričio 21 d. Maskvoje išbuvome stovykloje vieną mėnesį. Čia bolševikai rengė tremtiniams mitingus, sakė kalbas apie sovietinę valdžią, gyrė ją ir peikė valdžią Nepriklausomoje Lietuvoje ir kitose nepriklausomose valstybėse. Lietuviams skaitė paskaitas lietuvis komunistas Kapsukas.

Gyvendamas Turkestane visą laiką palaikiau ryšius su Lietuva, taip pat su gyvenusiais Turkestane lietuviais, kuriems pakliūti čia buvo toks pat likimas, kaip ir mano. Skobelevio mieste (vėliau bolševikų pavadintame Fergana) radau lietuvių daktarą Feliksą Prosevičių, kuris čia tarnavo apskrities gydytoju. Andižano mieste, Ferganos srities mokesčių inspektoriumi buvo lietuvis Jonas Jakstyris (Lietuvoje vienu laiku buvo Finansų ministerijos departamento direktoriumi). Samarkande gyveno Stasys Šalkauskis (žinomas Lietuvoje profesorius, ateitininkų vadas). Taškente gyveno Stanevičius, Teismo rūmų sekretorius, ir Chrizologas Jakstyris, Jono Jakstyrio brolis, prokuroro padėjėjas. Kokande turėjo nuosavą lignonę daktaras Norvila. Skobeleve, Kokande, Taškente ir kituose miestuose buvo keletas lietuvių, kurie dirbo fabrikuose, restoranuose, viešbučiuose ir kitur. Netoli Skobelevio miesto, anglių kasyklose „Kizilkija“ dirbo nemažai lietuvių, atvažiavusių iš Anglijos anglių kasyklų. Su daktaru Prosevičiumi labai dažnai susitikdavome tarnybos reikalais ir šiaip privačiai ir mielai pasikalbėdavome. Su kitais susitikdavau retkarčiais, dalydavomės lietuvių literatūra. Vieną kartą Skobelevio miesto parke su Prosevičiumi sėdėjome ant suoliuko ir kalbėjome, žinoma, lietuviškai. Greta sėdėjo kažkoks čiabuvis uzbekas inteligentas, matyt, koks nors vertėjas, mokąs daug kalbų. Išgirdęs mus

kalbant, paklausė rusiškai, kokia kalba kalbame. Pasakėme, kad lietuviškai. Jisai pasakė: „Jūsų kalba labai panaši į sanskrito kalbą.“

Lietuvoje iš pradžios atvykome į Biržus. Kiek laiko gyvenome pas pusbrolių Joną Kavaliauską Gulbinų kaime, o vėliau pervaziavome į Gaižiūnų kaimą pas brolių Povilą Adomavičių, kuris čia turėjo žemės ūkį. Su savo šeima gyvenau iki 1921 metų Kalėdų, kol gavau Kaune apygardos teismo teisėjo tarnybą. Buvau paskirtas Kauno apygardos teismo nariu nuo 1921 m. gruodžio 1 d. Baudžiamajame skyriuje (vėliau – Civiliniame skyriuje) ir ėjau tas pareigas iki 1928 m. rugpjūčio 15 d., kai buvau paskirtas teisėju Vyriausiojo tribunolo Civiliniame skyriuje.

Apygardos teisme iš pradžių turėjau daug darbo, nes, atsikūrus Nepriklausomai Lietuvai, buvo tikrai du apygardos teismai – Kauno ir Marijampolės. Kauno apygardos teismui priklausė vienuolika apskrinių, būtent: Kauno, Raseinių, Tauragės, Telšių, Kretingos, Mažeikių, Šaulių, Biržų, Panevėžio, Rokiškio ir Zarasų. Visose apskrityse buvo skyriaus teismo posėdžių sesijos po vieną savaitę ir ilgiau. Dažniausiai važiuodavome į Šiaulius. Čia buvo daug baudžiamųjų bylų, nes karui pasibaigus pradėjo veikti bermontininkų ir visokių plėšikų gaujos. Posėdžiavome kiekvieną dieną, išskyrus sekmadienį, nuo 8 val. ryto iki 12 val. nakties ir vėliau su valandos pertrauka pietums. Vėliau buvo įsteigti dar du apygardos teismai – Šiauliuose ir Panevėžyje. Vyriausiam tribunole, kaip kasacinėje instancijoje, dirbau Civiliniame skyriuje nuo 1928 m. rugpjūčio 15 d. iki 1940 m. birželio 15 d. bolševikų okupacijos laiko, kai Lietuvoje buvo panaikinti visi teismai ir teisėjai atleisti iš pareigų.

Dauguma teisėjų, jeigu nebuvo areštuoti ir išvežti į Sibirą, liko be darbo. Iš pradžios nuo liepos mėn. dar mokėjo pensiją po 280 litų per mėnesį, o nuo tų pačių 1940 m. lapkričio iki gruodžio – po 270 rublių per mėnesį. Nuo 1941 m. sausio pagal įsakymą iš Maskvos buvo visiškai nutraukta mokėti pensijas buvusiems teisėjams, nes išaiškinta, kad teisėjai laikomi kontrrevoliucionieriais ir jiems negalima mokėti pensijos. 1941 m. liepą, kai prasidėjo vokiečių karas su bolševikais ir pastarieji Lietuvos partizanų buvo išvyti iš Lietuvos, susidarius Laikinajai Lietuvos vyriausybei, teisingumo ministro įsakymu aš ir kiti buvusieji iki 1940 m. birželio 15 d. Vyriausiojo tribunolo teisėjai buvome pašaukti grįžti į pirmąją tarnybos vietą ir stoti į darbą nuo 1941 m. liepos 11 d. Atėjęs į Lietuvą vokiečių civilinei valdžiai, likvidavus Laikinąją Lietuvos vyriausybę ir paskyrus vadinamus tarėjus Lietuvos savivaldai prie vokiečių komisariato, Vyriausiasis tribunolas buvo panaikintas. Aš ir kurie buvusieji Vyriausiojo tribunolo teisėjai buvome paskirti Apeliacinių rūmų teisėjais. Tas pareigas ėjau iki 1944 m. liepos. Pradėjus rusams bombarduoti Lietuvos miestus ir jau užėmus Vilnių, su žmona, dukterimi ir anūke bėgome iš Lietuvos, palikę visą savo turtą. Iš Kauno iki Tilžės plaukėme Nemunu laivu su traukiančiais iš Lietuvos vokiečiais, o nuo Tilžės traukiniu atvažiavome į Austriją Vienos miestą. Į Austriją bėgome todėl, kad manėme, jog ten gal bus ramiau, o Vienos miesto sąjungininkai gal nebombarduos. Bet tas mūsų manymas nepasiteisino.

Gyvendamas Kaune priklausiau iš pradžių Šv. Trejybės parapijai, o vėliau karmelitų parapijai pagal gyvenamąjį rajoną. Taip pat buvau šv. Vincento, šv. Paulio ir

šv. Zitos draugijų nariu. Be to, visą laiką iki pasitraukdamas iš Lietuvos priklausiau Teisininkų draugijai, Vilniui vaduoti sąjungai ir Šiaulių sąjungai.

Vienoje nuo 1944 m. liepos 29 d. dirbau miesto operetės teatre scenos apšvietėjo padėjėju (*Hilfbeluchter*). Čia gyvenome iki 1944 m. gruodžio. Vienoje buvo nemažai lietuvių pabėgėlių. Kai sąjungininkų aviacija pradėjo smarkiai bombarduoti miestą, su šeima iš Vienos pervažiavome į Vokietiją, į Tiuringijos Piosneko (*Pößneck, Pössneck*) miestą, nes ten buvo keletas lietuvių, kurie atvažiavo čia iš Lietuvos kaip vokiečių repatriantai, jie padėjo mums čia įsikurti. Duktė Veronika pasiliko Vienoje, nes ten dirbo artiste šokėja operos teatre. Sūnus Vladas buvo Vokietijoje, nes jis vėliau nei mes išvažiavo iš Lietuvos. Jis buvo paimtas vokiečių darbams ir ilgai nežinojome, kur jis yra. Vėliau duktė ir sūnus atvažiavo į Piosneką. Čia su dukra dirbome fabrikuose. Duktė – elektros reikmenų fabrike, o aš šokoladų fabrike. Sūnus dirbo kitoje vietoje Tiuringijoje netoli Piosneko. Čia gyvenome iki 1945 m. birželio. Tiuringijos miestai, tarp jų ir Piosnekas dažnai buvo bombarduojami. Per vieną bombardavimą Piosneke buvo sugriauta keletas fabriku ir daug privačių namų. Teko ir mums nukentėti. Greta namo, kuriame gyvenome, sprogo bomba ir sugriovė dalį namo. Išlikome gyvi, nes buvome pasislėpę kito namo rūsyje.

1945 m. balandį Piosnekas ir visa Tiuringija buvo užimta amerikiečių kariuomenės. Bet vėliau, kai buvo pranešta tremtiniais, kad į Tiuringiją ateis bolševikai pagal susitarimą su sąjungininkais, birželį pasitraukėme iš Tiuringijos į amerikiečių zoną⁹. Apsigyvenome Hanau lietuvių

tremtinių stovykloje netoli Frankfurto ant Maino. Čia išbuvome nuo 1945 m. birželio 24 d. iki gruodžio mėn. pabaigos tų pačių metų, kai persikėlėme į anglų zoną. Hanau stovykloje priklausiau Teisininkų draugijai. Iš amerikiečių zonos į anglų zoną persikėlėme todėl, kad duktė buvo pakviesta į anglų zoną, kur netoli Detmoldo miesto, Hanoverio srityje, susidarė lietuvių, latvių ir estų artistų grupė. Su žmona, dukterimi ir anūke apsigyvenome Hideseno kurorte netoli Detmoldo miesto. Čia gyvenome neilgai. Mus Unros¹⁰ direktorius perkėlė į Detmoldą į buvusias vokiečių kareivines. Po savaitės perkraustė į Augusdorfo stovyklą – gyvenome mediniuose barakuose, kuriuose kai kur nebuvo nei durų, nei langų. Kadangi Unros direktorius buvo prokomunistinio nusistatymo, tai ir maistas čia buvo ne koks. Buvau išrinktas lietuvių tremtinių bloko seniūnu. Už savo pareigas gaudavau šokių tokių atlyginimą ir papildomą maistą. Augusdorfo stovykla buvo visai netoli nuo Hideseno, keletas kilometrų, o nuo Detmoldo buvo gana toli. Koks išrokavimas Unros direktoriaus buvo perkelti dar į Detmoldą, o paskui už savaitės į Augusdorfą, nežinia.

Kadangi Augusdorfe nebuvo gimnazijos, o anūkei reikėjo mokytis, tai duktė gavo leidimą persikelti į Blombergo lietuvių

dytą 1945 m. liepos 26 d., TSRS, Jungtinės Karalystės ir JAV vyriausybės bei Prancūzijos Respublikos Laikinosios Vyriausybės susitarimu, okupuotoje Vokietijoje buvo organizuotos keturios okupacinės zonos – Rytų, Šiaurvakarių, Pietvakarių ir Vakarų, kurios daugiausia žinomos pagal jų okupavusių karinių pajėgų tautiniškas valstybines priklausimą kaip atitinkamai Sovietų, Anglų, Amerikiečių, Prancūzų okupacinės zonos [J. M.].

¹⁰ Taip tekste. Manytina, turima omenyje UNRRA (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*) – pirma stambi humanitarinė organizacija išvaduotojoms nuo nacių okupacijoms tautoms padėti, įsteigta 1943 m. lapkričio 9 d. Vašingtone 44 valstybių, antihitlerinės koalicijos narių, pasirašyta sutartimi [J. M.].

⁹ Pagal 1944 m. rugsėjo 12 d. TSRS, Jungtinės Karalystės ir JAV vyriausybės susitarimą, pakeistą ir papil-

vių stovyklą, kur buvo lietuvių tremtinių gimnazija. Vėliau ir mes su žmona persikraustėme į Blombergą, 20 kilometrų iki Detmoldo. Čia gyvenome iki emigravimo į Ameriką 1950 m. kovą. Gyvendamas Blomberge priklausiau Lietuvių tremtinių teisininkų draugijos Detmoldo skyriui. Be to, buvau Blombergo lietuvių tremtinių bendruomenės apylinkės teisėju, o paskutiniaisiais metais prieš išvykstant į Ameriką – Blombergo lietuvių tremtinių stovyklos raštinės vedėju. Į Amerikos Niujorko oro uostą su žmona atskridome orlaiviu 1950 m. kovo 28 d. Iš Niujorko atvažiavome į Atholo miestą, kur jau gyveno sūnus Vladas su žmona, jie atvažiavo 1949 m. rugsėjį pagal mano giminaičio Juozo Laučkos darbo ir buto garantiją. Athole nuo 1950 m. rugsėjo penkerius metus dirbau paprastu darbininku žaislų fabrike N.D.Cass. 1955 m. birželį išėjau į pensiją: gavau 95 dol. per mėnesį, iš kurių gaunu 63,30 dol. ir žmona 31,70 dol. Vėliau pensija padidinta iki 102 dol., iš kurių žmonai priklauso 34 dol. Duktė Veronika ir jos duktė Ivona atplaukė laivu 1950 m. gegužę ir apsigyveno Worcestere. Čia ji gavo darbą batų fabrike, o Ivona dirbo pas daktarą tarnaitę. Veronika buvo labai išvarginta, su sutrikusiais nervais, ir tų pačių 1950 m. rugpjūtį tragiškai mirė.

*Įteikta 2011 m. liepos 25 d.
Priimta publikuoti 2011 m. spalio 6 d.*

Šeima (papildyta biografija)

Žmona Elena Vigilinskaitė (gimė 1880 m. gegužės 15 d.) – muzikos mokytoja, nors ir ne lietuvių kilmės, bet gražiai kalba ir rašo lietuviškai, ir vaikus išaugino lietuviška dvasia. Sūnus Vladas – diplomuotas inžinierius architektas, muzikas ir žurnalistas. Duktė Veronika Kazlauskienė-Vaitonienė – Lietuvos valstybinio teatro baleto artistė. Sūnus Vladas gyveno Bostone ir dirbo pagal savo specialybę. 1961 m. vasario 18 d. mirė Bostone, kur ir palaidotas. Jo žmona Jadvyga Čižikaitė, lietuvė, gimusi Rokiškio apskrityje, dainininkė solistė. Veronika Vaitonienė 1950 metais gegužės mėn., atvykus iš tremties iš Vokietijos į JAV, tragiškai mirė tais pačiais metais rugpjūčio 6 d. Worcestere, kur ir palaidota vietos kapinėse. Liko jos duktė Ivona Kazlauskaitė [Kazlauskaitė-Jepsen (Kazlauskas-Jepsen, Kaz-Jepsen) Ivona Dalia, 1933–2010, dailininkė. – *J. M.*], ištekėjusi už lietuvių Jurgio Laurinaičio, gyvena Dorchestere, Massachusetse, turi sūnelį Andrių Algį, gimusį 1957 m. rugsėjį [ir dukrą Mayą Valentiną Eleną Laurinaitis Dvake, maloniai suteikusią mums publikuojamą medžiagą. – *J. M.*]. Ivonos tėvą teisėją Kazį Kazlauską bolševikai 1940 metų birželį išvežė į Sibirą, kur jis 1943 metais mirė kankinio mirtimi. Ivonos patėvis teisėjas Aleksas Vaitonis taip pat tragiškai mirė Lietuvoje 1940 m. enkavedistų išprievartautas.

Petras Adomavičius mirė 1967 m. sausio 18 d. Broktone, palaidotas Bostone, JAV

Spaudai parengė

Jevgenij Machovenko¹¹

Pratarmė ir komentarai

Jevgenijaus Machovenko

¹¹ Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedros profesorius socialinių mokslų daktaras (HP)